

Norra Sandsjö kyrka

Antikvarisk medverkan i samband med
fasadrestaurering

*Norra Sandsjö socken i Nässjö kommun,
Jönköpings län, Växjö stift*

Norra Sandsjö kyrka

Antikvarisk medverkan i samband med
fasadrestaurering

Norra Sandsjö socken i Nässjö kommun,
Jönköpings län, Växjö stift

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte	5
Historik.....	5
Beskrivning inför åtgärder.....	7
Beskrivning av vidtagna åtgärder	8
Fasadputsens.....	8
Fönster- och dörrmålning.....	8
Gavelröstena	8
Övrigt.....	9
Sammanfattning.....	9
Administrativa uppgifter.....	10
Referenser.....	10
Tryckta källor och litteratur.....	10
Arkiv.....	10

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

Nässjö pastorat har genomfört en fasadrestaurering av Norra Sandsjö kyrka i enlighet med ett program upprättat av arkitekt Lennart Arfwidsson. Inför arbetena meddelade länsstyrelsen att de föreslagna åtgärderna inte var tillståndspliktiga. Byggherren har anlitat antikvarie Anders Franzén vid Jönköpings läns museum för antikvarisk medverkan. Arbetena genomfördes huvudsakligen sommarhalvåret 2014, men slutfördes våren 2015. Föreliggande rapport sammanfattar vad som framkom vid arbetena.

Syften

Putsfasaden var nedgången och sliten och därför avsågs att göra en fullständig avfärgning i enlighet med befintligt utseende. Vidare skulle alla fönster och dörrar målas om i befintlig kulör. Slutligen avsåg man att stryka gavelspetsarnas spånbeklädnader med träbjälkar.

Syftet med den antikvariska medverkan var att bistå med råd och dokumentera vidtagna åtgärder. Antikvariska överväganden bedömdes bli begränsade eftersom målet inte var att förändra fasadens utformning.

Historik

Norra Sandsjö kyrka är en av de tidigmedeltida stenkyrkor som uppfördes i och kring Njudungs folkland under 1100-talets senare hälft. Flertalet av dessa stenkyrkor omfattar långhus, kor och absid uppfört i ett sammanhang. Vi vet i dag inte säkert den medeltida kyrkobyggnadens form, men det är troligt att den bestod av ett långhus, vars syd- och öst vägg delvis är bevarad i dag, ett kor och en absid, de senare inte bevarade.

Under det nordiska sjuårskriget på 1560-talet förstördes kyrkan genom brand. Vid återställandet omkring sekelskiftet 1600

Kyrkan och restaureringens arbetsgrupp inför projektstarten.

Norra Sandsjö kyrka sedd från nordväst i början av 1900-talet. Foto Jönköpings läns museums arkiv.

förlängdes kyrkobyggnaden mot väster med bland annat ett torn. När detta torn rasade 1635 skadade det delar av kyrkans innervalv, varvid dessa revs och ersattes av ett brädtak.

En mycket omfattande ombyggnad företogs åren 1696-1709 varvid kyrkobyggnadens bredd utökades till det dubbla. Då tillkom även de nuvarande fönsteröppningarna.

Inredningsmässigt skapades samtidigt till stora delar den barockinteriör som i dag ger kyrkorummet dess prägel.

Enligt en inskription i takbotten, vilken framkom och blev läsbar vid en takomläggning på 1980-talet, åtgärdades kyrkans spånbeklädnad 1823.

År 1879 försågs kyrkan med ett nytt spåntak av sågade spån av furu och gran och en omläggning skall även ha skett 1946.

På 1950-talet genomfördes ytterligare förändringar och restaureringar. Ett nytt elektriskt system för uppvärmning och belysning installerades 1951 och 1957 ledde arkitekten Rolf Bergh omläggning av yttertaket med ekspån. Vidare togs exteriörens röda dekormålning fram respektive rekonstruerades samtidigt som fasadputsen sågs över. Det är överraskande att omläggning av spåntaket skall ha skett med så täta intervaller som 1946 och 1957 och eventuellt kan arkivuppgifterna angående 1946 vara missvisande. Rolf Berg var även inblandad när kyrkan restaurerades 1969. Den största förändringen då var att det gamla vapenhuset ersattes av ett nytt, något större.

Åren 1988-89 genomfördes underhållsåtgärder då bland annat spåntaken byttes respektive sågs över. Programmet hade upprättats av arkitekt Per Rudenstam, men kontrollant var arkitekt Lars Danielsson. Under senare decennier har den utvändiga putsfasaden setts över ett par tillfällen genom putslagning, kalkavfärgning och konservering. Senast skedde detta 2003 under ledning av konsulten Sivert Holmberg.

De två inputsade mynten från 1957 som daterar puts-skiktet.

Ovan: Dekormålningen på den södra fasaden.
Till höger: Detalj av spånbeklädnaden på det östra gavelfröstet.

Beskrivning inför arbetena

Kyrkobyggnadens fasader utgörs av slätputs som är följsam i förhållande till murverkets stenmaterial. Putsen har en traditionell kalkavfärgning i en vitaktig kulör med en svag dragning mot gult. På enstaka ställen, exempelvis på den västra gaveln finns skiktbildande färg som kan vara en partiell avfärgning med så kallad kalkfärg våt. Under dessa skikt finns algpåväxt. Färgskikten flagnar, särskilt på den västra gavelns södra del.

På den södra fasaden längst upp finns en bård i röd kulör. Denna är en rekonstruktion av en påträffad bård, som även finns på flera andra kyrkobyggnader i trakten. Bården är tydligt framträdande, men har mattats ner sedan den målades. Fasadputsen går ner till sockeln som är frilagd.

Byggnadens fönster är målade med linoljefärg i en ljusgrå kulör. Även dörrarna i väster har denna kulör.

Gavelröstena har en beklädnad av huvudsakligen spjälkade spån av hög ålder. Dessa är tjärade och har med åren erhållit en svart kulör. Detta beror troligen på pigmentinblandning.

Takfoten består av en underbyggnad av brädor som målats i röd kulör.

Ovan till vänster: Detalj av takfoten inför arbetena.

Ovan: Detalj av fönster inför arbetena.

Nedan: Plåtavtäckningen på solbänkarna saknar putskant.

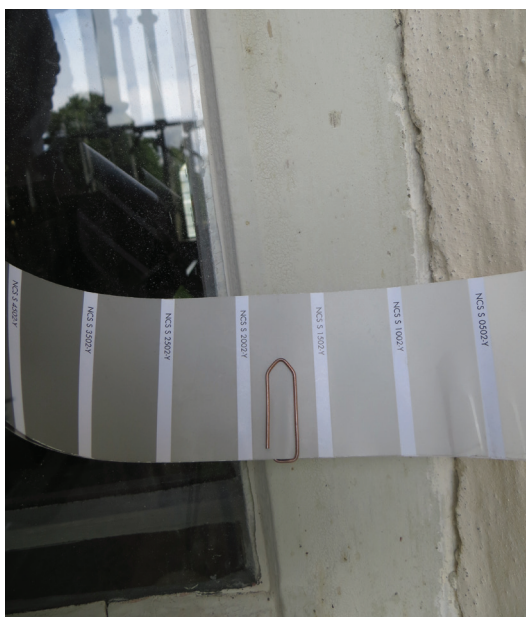

De största puts- och målningsskadorna fanns på den västra fasaden, särskilt på dess södra del. Här flagnade färgskikten och alger växte under dessa.

Ovan: Kulören på putsen togs fram via färglikaren Kalkfärg 90.

Nedan: De tre utvalda provkulörerna uppstrukna för bedömning.

Via en NCS-sticka togs kulören till fönsterna fram.

Beskrivning av genomförda arbeten

Fasadputsens

Inledningsvis beslutades att dekormålningen på den södra fasaden inte skulle åtgärdas och att den nya avfärgningen skulle nå upp till en diffus linje nedanför bården. Ingen sparmålning kring dekormålningen skulle ske.

Fasadarbetena startade med en skonsam våtblästring med dolomit. Fasaderorna tvättades med algmedel. Enstaka putsslagningar utfördes efter detta. Putsytorna avfärgades omkring 7 gånger sammanlagt.

Inför ommålningen hade de befintliga kulörerna bedömts till 94:1, 94:2 eller 92:2 enligt Kalkfärg 90. Dessa kulörer provströks och efter detta beslutades att skryka putsen med en kulör motsvarande 90-92:3, att till 25 kg kalkpasta använda 300 gr ljusocker. Vid granskningen efter fem strykningar upplevdes kulören vara alltför gul och därför skedde de sista två strykningarna med 180 g ljusocker till 25 kg kalkpasta.

Vid slutbesiktningen bedömdes att flammigheten på långhusets gavlar överstiga den tolerans man bör ha vid en traditionell kalkavfärgning. Som ett första steg avvaktades ett par månader för att undersöka om flammigheten avtog. Vid en förnyad besiktning klargjordes att resultatet inte var fullt tillfredsställande och därför åtog sig entreprenören att göra en ny avfärgning av gavlarna. Efter detta var resultatet helt tillfredsställande.

På ett tidigt stadium beslutades att ytorna bakom dekormålningen inte skulle åtgärdas och detta innebar att detta område ser mer slitet ut än de nystrukna ytorna på den övriga fasaden. Denna skillnad blir mindre iögonfallande av att takfoten skjuter ut en hel del och således skuggar bården. Denna avgränsning av arbetena var klok i detta läge, men vid en kommande målning bör man överväga om inte en ommålning även bör omfatta bården och dess omkringliggande ytor.

Fönster- och dörrmålning

Fönsterna och dörrarna tvättades, skrapades och målades om med linoljefärg i en ljusgrå kulör, NCS S 2002-Y. All målning med linoljefärg utfördes med färg levererad av Engwall & Claesson.

Gavelröstena

Gavelrösternas spånbeklädnad ströks för hand med uppvärmd svartpigmenterad trätjära, som de tidigare tycks ha behandlats med. Tjären levererades från Claessons. I samband med tjärningen av gavelröstena undersöktes även konditionen på långhustaketets spån. Det framkom att dessa hade omfattande rötskador. Spåntaket över vapenhuset, bestående av sågade ekspån behandlade med kreosot, var i gott skick

Övrigt

Alla krokar till hängrännorna justerades vid behov och målades svarta. Takfotens underslag skrapades och målades men linoljefärg i engelskt rött, järnoxidrött 1A-225. Huvudtakets undersidor vid gavlna ströks med svartpigmenterad trätjära.

Ett nytt rör av koppar för inneslutning av åskledaren vid sakristians dörr sattes upp. Invid detta sattes även en ny galvad inklädnad av elkablar upp.

På den södra fasadens del längst i väster och nedtill vid socken finns två mynt (2 öre) inputsade. De är daterade 1957 och utgör en datering av putsen som skedde detta år.

Sammanfattning

Resultatet av arbetena var att kyrkan återfick välunderhållna fasader. Putskulören har möjligen något större inslag av gult än tidigare.

Ovan till vänster: Kyrkan under pågående arbeten.

Ovan: Detalj av gavelröste efter tjärning.

Nedan: Sydfasaden efter avslutade arbeten. Arkitekt Lennart Arfwidsson skymtar till höger.

Här pågår målning av takfotens underslag.

Administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: 79/2014
 Byggherre: Nässjö pastorat
 Projektledare: Arkitekt Lennart Arfwidsson,
 ATRIO i Västervik
 Entreprenör: Målerifirma Rose Bergström &
 Son AB, Lidhult
 Rapportansvarig: Anders Franzén
 Antikvarisk medverkan: Anders Franzén
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Nässjö kommun
 Socken: Norra Sandsjö socken
 Fastighetsbeteckning: Norra Sandsjö kyrka
 Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor och litteratur

- Franzén, Anders. 2007. Norra Sandsjö kyrka. Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning. Jönköpings läns museum, byggnadsvårdsrapport 2007:63.
- Åsgrim Berlin, Agneta & Franzén, Anders. 2006. Norra Sandsjö kyrka. Antikvarisk kontroll, utvändiga arbeten. Jönköpings läns museum, byggnadsvårdsrapport 2006:70.

Arkiv

Jönköpings läns museum, topografiska arkivet.

Byggnadsvårdsrapport 2015:30
JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM